Citation:

Wróblewska-Trochimiuk, E. (2017). Widmo krąży po Europie. Korczulańska Szkoła Letnia jako wyspa wolnego myślenia i przestrzeń dialogu. *Slavia Meridionalis*, 17. <https://doi.org/10.11649/sm.1379>

Ewa Wróblewska-Trochimiuk

Instytut Slawistyki
Polskiej Akademii Nauk

Widmo krąży po Europie. **Korczulańska Szkoła Letnia jako wyspa wolnego myślenia i przestrzeń dialogu¹**

Badanie transferu idei na obszarze południowej Słowiańszczyzny w XX wieku wiedzie ku fenomenowi Korczulańskiej Szkoły Letniej (Korčulanska ljetna škola) i czasopisma „Praxis”, instytucji², które niemal od początku lat sześćdziesiątych do połowy lat siedemdziesiątych stanowiły miejsce wielokierunkowej wymiany idei między Europą Wschodnią a Zachodnią, zapisując się na kartach historii

¹ Artykuł powstał w ramach projektu badawczego pt. „Idee wędrowne na słowiańskich Bałkanach (XVIII–XX w.)” sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, nr projektu 2014/13/B/HS2/01057.

² Instytucję rozumiem za Bronisławem Malinowskim jako grupę ludzi podejmujących i realizujących wspólne działania (Malinowski, 1958, s. 31–32). Korczulańska Szkoła Letnia i czasopismo „Praxis” posiadały wszystkie elementy strukturalne niezbędne do zdefiniowania ich jako instytucji: wyrazisty zespół wartości kulturowych określających cel istnienia; stały

This work was supported by a grant from National Science Centre in Poland (decision No. 2014/13/B/HS2/01057).

Competing interests: the author is a member of the Editorial Team of this journal.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2017.

intelektualnej. Korczulańska Szkoła Letnia jest zjawiskiem, które uświadamia, że jednokierunkowe badanie transferu idei jest niewystarczające. Proces ten jest bowiem nierzadko zjawiskiem mającym cechy sprzężenia zwrotnego, a idee nie są przenoszone utartymi szlakami kulturowymi z punktu A do punktu B, lecz krążą jak *widmo* w przywołanych w tytule słowach, rozpoczynających wydany w 1848 roku Manifest Komunistyczny. Słowa te doskonale oddają kinetyczny charakter widm, idei i koncepcji społeczno-filozoficznych.

Systematyzacja wiedzy o Korczulańskiej Szkole Letniej jest zadaniem trudnym. Biorący w niej udział filozofowie, socjolodzy, politolodzy i przedstawiciele innych gałęzi wiedzy reprezentowali postawy czasem skrajnie odmienne, a szkoła nie posiadała sztywno określonego profilu ideologicznego. Ponadto uczestnicy szkoły zostawili po sobie ogromną spuściznę, ilustrującą zarówno pluralizm światopoglądów, jak i szerokie spektrum poddawanych namysłowi zagadnień. Celem artykułu jest zatem nie tyle charakterystyka profilu intelektualnego i ideologicznego szkoły, co przede wszystkim prezentacja najważniejszych dróg przepływu idei, a także próba przedstawienia międzyinstytucjonalnych i międzyludzkich sieci, dzięki którym jugosłowiańska myśl filozoficzna stała się częścią dziedzictwa europejskiego.

Początki szkoły

Inicjatywa założenia szkoły wyszła w 1962 roku od Rudiego Supeka i Milana Kangrgi³. Supek, psycholog, socjolog i filozof, pierwsze lata swojej kariery naukowej – przerwane wydarzeniami II wojny światowej – spędził w Paryżu. Kangrga po ukończeniu studiów filozoficznych w Zagrzebiu dokształcał się w Heidelbergu. Doświadczenie i kontakty zdobyte na Zachodzie przyczyniły się do podjęcia decyzji o zorganizowaniu miejsca, które służyłoby wymianie myśli. Nie było to przedsięwzięcie zupełnie nowe, ponieważ idea szkoły odwoływała się do istniejącej już tradycji organizowania letnich seminariów odbywających

i zmieniający się skład ludzi tworzących szkołę wraz z przypisanymi im rolami; określone normy, umiejętności i reguły obowiązujące członków i gości szkoły. Wreszcie instytucja prowadziła intensywną działalność, a także miała rzeczywistą funkcję (odegrała rolę w systemie kulturowym).

³ Mit założycielski mówi, że Kangrga i Supek wpadli na pomysł założenia szkoły podczas urlopu na chorwackim wybrzeżu Adriatyku.

się na chorwackim wybrzeżu (Crikvenica i Makarska), stanowiących dodatkowe kursy dla nauczycieli różnych specjalności⁴. Początkowo głównym celem szkoły na wyspie Korczula było zatem kształcenie kadry nauczycielskiej wykładającej filozofię i socjologię w szkołach wyższych i średnich. Po uformowaniu komitetu organizacyjnego, składającego się z chorwackich socjologów i filozofów, złożono oficjalny wniosek do Rady ds. Pracy Naukowej Socjalistycznej Republiki Chorwacji (Savjet za znastveni rad SRH). Zanim uzyskano oficjalną zgodę na organizację szkoły na Korczuli w 1963 roku, odbyło się „próbne” seminarium w Dubrowniku, w którym udział wzięli pomysłodawcy i inicjatorzy szkoły, a także goście z zagranicy, między innymi Erich Fromm, Henri Lefebvre i Lucien Goldmann, którzy zobowiązali się pomóc w rozreklamowaniu przedsięwzięcia i zapewnieniu obecności zagranicznych wykładowców. Oprócz Supeka i Kangrgi fundament szkoły stanowili intelektualiści (filozofowie, socjologowie, politolodzy) tacy, jak: Gajo Petrović, Danko Grlić, Ivan Kuvačić, Predrag Vranicki, Veljko Cvjetičanin i najmłodszy z nich Žarko Puhovski.

Grunt pod założenie szkoły formował się jednak dużo wcześniej. Jeszcze w latach pięćdziesiątych zarówno w Belgradzie, Lublanie, Sarajewie, jak i Zagrzebiu powstało kilka czasopism, wokół których skupiły się środowiska naukowe wyrażające sprzeciw wobec „stalinizacji” rzeczywistości (Belgrad – „Filozofija”, „Sociologija”, „Gledišta”; Lublana – „Beseda”, „Revija 57”; Sarajewo – „Pregled”; Zagrzeb – „Pogledi”, „Naše teme”, „Razlog”). Czasopisma te stały się dla publikujących w nich autorów przestrzenią krytycznego namysłu nad jugosłowiańską rzeczywistością społeczno-polityczną.

Kamieniem milowym było również założenie katedr socjologii na uniwersytetach w Belgradzie (1959 – pierwsza uniwersytecka katedra socjologii w byłej Jugosławii) i Zagrzebiu (1963), których pracę wspierały instytucje takie, jak Towarzystwo Filozoficzne i Socjologiczne (Udruženje za filozofiju i sociologiju). Socjologia nie cieszyła się w tym czasie dużym prestiżem i w krajach zainfekowanych socjalizmem uważano ją za „naukę burżuazyjną”. Rezultatem instytucjonalnego ugruntowania socjologii było otwarcie dróg do literatury publikowanej na Zachodzie Europy, a także możliwości tłumaczenia jej na lokalne języki, czemu sprzyjały także kontakty osobiste naukowców. Oprócz kontaktów ze światem zachodnim rolę nie do przecenienia odegrało

⁴ Wpisanie szkoły w ten model wynikało z konieczności uzyskania finansowania z budżetu publicznego. Tylko niebudząca podejrzeń inicjatywa mogła liczyć na wsparcie finansowe Sekretariatu ds. Oświaty Socjalistycznej Republiki Chorwacji.

również budowanie „braterskich” relacji między republikami, sprzyjających nawiązywaniu kontaktów międzyinstytucjonalnych i wewnętrznym transferom. Przełomowe znaczenie dla formowania się inicjatywy miały także obrady jugosłowiańskich filozofów i socjologów w 1960 roku w słoweńskiej miejscowości Bled, podczas których lewicowo zorientowani przedstawiciele środowisk akademickich podważyli obowiązującą (nazywaną dogmatyczną lub ortodoksyjną) wersję marksizmu, postulując zastąpienie jej bardziej elastyczną i krytyczną wersją filozofii. Zważywszy na fakt, że kilka lat wcześniej Kominform wydał rezolucję w sprawie wykluczenia Komunistycznej Partii Jugosławii, postulat ten nie mógł być uważany za akt szczególnej odwagi. Niepokój władz musiał jednak wywołać sformułowany podczas obrad w Bledzie apel o wolność krytycznego myślenia i potrzebę publicznej debaty na temat alternatywnego, żywego i rewolucyjnego modelu myślenia z przedstawicielami innych liberalnych i lewicowych (także niemarksistowskich) szkół myślenia w Jugosławii i poza jej granicami.

Przemożny wpływ na kształtowanie się postaw będących fundamentem Korczulańskiej Szkoły Letniej, a także na sformułowanie filozofii grupy „Praxis”, której wyrazem było założone w 1964 roku czasopismo „Praxis”⁵, miało niewątpliwie wydanie w 1953 roku w Zagrzebiu *Wczesnych prac* (Rani radovi) Marksa i Engelsa, opatrzonych przedmową Predraga Vranicki’ego, a także opublikowany w tym samym roku artykuł *Značaj teorije otuđenja za socijalistički humanizam* (Znaczenie teorii alienacji dla humanizmu socjalistycznego) autorstwa Rudiego Supeka w sarajewskim czasopiśmie „Pregled” (Supek, 1953, s. 51–58).

Założenia filozoficzne i kluczowe pojęcia

Wspomniane wcześniej *Wczesne prace* Marksa skierowały uwagę jugosłowiańskich filozofów na pojęcie wyobcowania/alienacji (otuđenje). Zgodnie z teorią Marksa, wywiedzioną z myśli Hegla, człowiek w procesie ewolucji został ujarzmiony i uprzedmiotowiony przez swoje własne wytwory, w wyniku czego

⁵ Czasopismo wydawane było przez Chorwackie Towarzystwo Filozoficzne w Zagrzebiu w dwóch wersjach lokalnej (od 1964 do 1974 roku) i międzynarodowej (od 1965 do 1973 roku). Celem czasopisma było stworzenie przestrzeni krytycznej dyskusji o jugosłowiańskim socjalizmie i socjalizmie światowym.

doświadcza poczucia wyobcowania, stanowiącego istotną przeszkodę na drodze do rozwoju i osiągnięcia stanu wolności jednostki. Możliwość przewyciężenia tego impasu miało dawać zniesienie własności prywatnej, podziału pracy i instytucji stosujących przymus, a zatem przywrócenie sprawczości jednostce. Podjęcie tego zagadnienia w pracach jugosłowiańskich filozofów wynikało z okoliczności społecznych, politycznych i ekonomicznych, w jakich przyszło im egzystować w powojennej Jugosławii, w której coraz bardziej widoczny był rozziew między utopijną wizją socjalizmu a faktyczną jego realizacją. Ponadto była to próba politycznego i teoretycznego zdystansowania się wobec stalinizmu i teorii materializmu dialektycznego, kreujących nowe wyobcowane społeczeństwo. Czerpiąc z myśli niemieckiego idealizmu, filozofowie poszukiwali recepty na możliwość autokreacji człowieka (niewyobcowanego). Połączenie tej myśli z egzystencjalizmem Jeana-Paula Sartre'a, akcentującym filozofię zaangażowaną (inspirowaną z kolei Heideggerem, którego dzieła w latach pięćdziesiątych XX wieku zgłębiali Gajo Petrović, Danilo Pejović i Vanja Sutlić), stało się podstawą tzw. filozofii Praxis, która miała stanowić drogę do wyzwolenia człowieka, ponownego upodmiotowienia go, przywrócenia sprawczości i możliwości tworzenia własnego znaczenia w świecie⁶.

Filozofowie Praxis czytali zatem Marksa w kluczu humanistycznym (stąd określenie „marksistowski humanizm”), widząc człowieka jako jednostkę, która rewolucyjnym działaniem przerywa swoje wyobcowanie. Redefiniując tradycyjne pojęcie „praktyki” jako wolnej, twórczej aktywności i zrównując ją z rewolucją, intelektualiści opowiadali się za socjalizmem jako ciągłym rewolucyjnym procesem społecznej transformacji, wspierającym rozwój wyzwolonej, kreatywnej ludzkiej podmiotowości. Zafascynowani ideą samorządności (samoupravljanje) jako częścią procesu rewolucji, przeżyli wielkie rozczarowanie jej fasadowym charakterem. Źródło kryzysu widzieli w hipokryzji i cynizmie systemu, który w gruncie rzeczy był daleki od idei socjalizmu (Mikulić, 2009, s. 7), w związku z czym wielokrotnie krytykowali jugosłowiańskie władze za wypaczenia projektu samorządnego socjalizmu.

Autorzy tekstów zawartych w pierwszym numerze czasopisma „Praxis” (1964), które można uznać za programowe, wychodzą od podstawowego zało-

⁶ Lino Veljak podkreśla, że niezwykle trudne jest jednoznaczne określenie wyraźnych inspiracji grupy Praxis. Zdaniem badacza oprócz eksplicytnej obecności myśli Marksa, Hegla czy Sartre'a i Heideggera zauważalne są również wpływy filozofii Fichtego (Milan Kangrga) czy Nietzschego (Danko Grlić) (Veljak, 2012, s. 126).

żenia historycznego materializmu, które Marks wyraził w tekście *18 brumaire’a Ludwika Bonaparte*. Mówi ono, że ludzie sami tworzą swoją historię. Nie czynią tego jednak w okolicznościach przez siebie wybranych, ale w takich, jakie zostały im dane i przekazane (Marx, 1980, s. 7). Ta myśl przewodnia oznaczała, że ludzie tworzą sami siebie z uwzględnieniem materialnych i społecznych okoliczności, a czyniąc to, tworzą również nowe okoliczności. Działanie (praxis) to zatem autentyczne zmienianie świata, mające znaczenie historyczne. Człowiek jest tym samym bytem praktyki, bytem świadomej i wolnej transformacji własnego życia.

Kolejnym istotnym pojęciem dla tego kręgu filozoficznego było „myślenie rewolucji” rozważane przez Gaję Petrovicia. W swojej dojrzałej myśli Petrović koryguje myślenie o praxis jako wyzwalającej człowieka i koncentruje się na idei rewolucji. Praxis faktycznie daje człowiekowi możliwość wolności, ale przecież zgodnie z koncepcją Marksa, to właśnie w wyniku procesów produkcji (a zatem również formy „praxis”) dochodzi do wyobcowania i uprzedmiotowienia jednostki. Zniwelowanie tego wyobcowania jest możliwe tylko dzięki rewolucji, która jest „najbardziej rozwiniętą formą twórczości i najbardziej autentyczną formą wolności”. Praxis jest autentyczną ludzką egzystencją, ale tylko wtedy, gdy jest wolną i twórczą działalnością. Sensem tak rozumianej praxis jest rewolucja – najbardziej skondensowana forma ludzkiego kolektywnego działania twórczego (Petrović, 1980, s. 41, 76, 107).

Filozofia praxis i myślenie rewolucji było możliwe dzięki innej fundamentalnej zasadzie, której hołdowali jugosłowiańscy filozofowie, a mianowicie „bezwzględnej krytyce wszystkiego, co istnieje” (bespoštedna kritika svega postojećeg). Przekonanie to oznaczało, że nie ma na świecie nic, czego nie dałoby się zakwestionować lub poddać w wątpliwość. W eseju *O nepoštednoj kritici svega postojećeg*, zawartym w książce *Čemu Praxis*, Gajo Petrović wyjaśnił tę koncepcję, powołując się na myśl Marksa, zgodnie z którą krytyka oznacza nie tyle utrwalone w rozumieniu potocznym wystąpienie przeciwko jakiemuś zjawisku, co dogłębną analizę każdego fenomenu, rzucającą światło na jego ograniczenia i braki, ale także pozytywne aspekty (zwłaszcza w kontekście możliwości rozwoju człowieka), prowadzącą do poznania jego sedna. Krytyka jest tu zatem postrzegana jako proces deszyfracji i demaskacji z jednej strony (Petrović, 1972, s. 162), z drugiej zaś sama w sobie jest aktem twórczym i rewolucyjnym, a zatem aktywnym działaniem, wyjściem poza pasywizm i sposobem osiągania przez jednostkę wolności (Petrović, 1969, s. 95). Podejście to było przedmiotem częstych ataków na grupę Praxis ze strony aparatu

władzy, który w obawie, że ostrze krytyki jest skierowane głównie w system polityczny (*nota bene* była to obawa uzasadniona), a także wyczuwając w tej zasadzie ducha demokracji, zarzucał grupie Praxis programowy nihilizm (Kangrga i in., 2003, s. 49).

Te zarysowane zaledwie fundamentalne koncepcje grupy skupionej wokół czasopisma „Praxis” i Korczulańskiej Szkoły Letniej ewoluowały i przybierały różne formy (o czym świadczy na przykład przejście Petrovicia od koncepcji praxis do „myślenia rewolucji”). Należy dodać, że mimo wielu mitów, którymi obrosła działalność grupy w ciągu dziesięciolecia jej istnienia, polityczne zaangażowanie rzadko przekraczało granice teorii i nigdy nie przerodziło się w konkretny program polityczny. Filozofowie mieli ogromny wpływ na przyszłe pokolenia intelektualistów i ich polityczną działalność, jednak sama w sobie filozofia, choć odwoływała się do wymiaru praktycznego, nie była zapowiedzią praktyki politycznej, lecz zasadą wolności jednostki. Węgierska filozofka Ágnes Heller, wielokrotna uczestniczka szkoły, pisała, że różnorodność uczestników seminarium (filozofowie, socjolodzy, ekonomiści, krytycy literaccy pochodzący z całego świata) powodowała, że każdy z nich nie tylko koncentrował się na innych sprawach, ale także myślał inaczej niż pozostali. Wspólnym mianownikiem była chęć powiedzenia czegoś ważnego o świecie, by przyczynić się tym do jego ulepszenia (Heller, 2011, s. 22). Uczestnicy szkoły zabierali głos w sprawach ważnych, o czym świadczyć może na przykład odczytanie przez Ágnes Heller na Korczuli deklaracji węgierskiej delegacji w sprawie wkroczenia wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji w 1968 roku (Köhler, 2012, s. 308). Deklarację tę natychmiast rozpowszechnił francuski „Le Monde”, Radio Wolna Europa i gazeta węgierskiej mniejszości w Jugosławii („Maďarska riječ”). Podobny gest solidarności wykonano w stosunku do profesorów zwolnionych w 1968 roku z Uniwersytetu Warszawskiego (UW). W numerze 3–4 (1968) czasopisma „Praxis” utworzono „specjalny dodatek ws. kreatywnej obrony marksizmu i humanistycznego socjalizmu”, a pierwszy tekst został poświęcony Polsce i wydarzeniom marcowym. W tekście podkreślano wkład relegowanych z UW profesorów w światowy marksizm, a także z niedowierzaniem pytano, jak żydowskie pochodzenie może być kwestią obciążającą tych naukowców (z perspektywy jugosłowiańskiej kwestia ta była zupełnie niezrozumiała). W 1972 roku w numerze 1–2 czasopisma „Praxis” opublikowano natomiast apel w obronie czeskiego filozofa Karela Kosika, członka rady czasopisma, który w 1970 roku został usunięty z Uniwersytetu Karola. Informacja o jego aresztowaniu z powodu antyrewolucyjnych działalności uznana została za

absurdalną, gdyż myśl marksistowska, którą uprawiał, była przecież ze swej natury rewolucyjna.

W ten sposób w życiu intelektualnym tej części Europy ukonstytuowała się – jak pisał Raymond Taras – autonomiczna sfera publiczna, zaktywizowana i daleka od apatii, zaangażowana politycznie, przecząca poczuciu braku sprawczości politycznej, które w tym czasie dominowało w społeczeństwie (Taras, 1992, s. 6). W 2002 roku Karel Kosik w liście do żony Gaja Petrovicia, Asiji, pisał, że były to ciężkie czasy, ale wypełnione nadzieją, że filozofia może mieć ważny wkład w wolność (Fusi, 2012, s. 317).

E pluribus unum

Podążając za emancypacyjną teorią wyzwolenia Róży Luksemburg, pod hasłem „krytyka wszystkiego, co istnieje” pochodzącym z wczesnych pism Marksa, szkoła na Korczuli była miejscem profesjonalnej debaty w duchu oświeceniowego paradygmatu o najważniejszych problemach swojego czasu. Duch wyzwolenia Róży Luksemburg określał program i treść spotkań na Korczuli, a także pełnych pasji debat (Golubović, 2012, s. 117). Pierwsze spotkanie w 1963 roku (jeszcze w Dubrowniku) odbyło się pod hasłem „Postęp i kultura”. Kolejne seminarium – już na Korczuli – poruszało kwestie fundamentalne, tj. sens i perspektywy socjalizmu. W 1965 roku podjęto refleksję nad tym, czym jest historia. Po dwuletniej przerwie⁷ w 1967 roku tematem szkoły była twórczość i reifikacja. W burzliwym roku 1968 rozważano temat „Marks i rewolucja”, rok później debatowano nad relacją władzy/siły i człowieczeństwa. W kolejnym roku w dwusetną rocznicę urodzin Hegla uczestnicy szkoły zastanawiali się nad rolą i miejscem tego filozofa w czasach im współczesnych. W roku 1971 podjęto temat relacji utopii i rzeczywistości, a w roku kolejnym kwestie wolności i równości. Przedostatnie obrady na Korczuli dotyczyły zagadnień bytu i granic świata

⁷ W roku 1966 w wyniku ostrej krytyki ze strony władz szkoła nie odbyła się. Akcją przeciwko szkole i czasopismu sterował Vladimir Bakarić, jugosłowiański komunista i członek Rady ds. obrony porządku konstytucyjnego w Jugosławii (Savjet za zaštitu Ustavnog poretka – w rzeczywistości służba bezpieczeństwa), który krytykował przedsięwzięcie już od 1964 roku. W roku 1965 Bakarić zamówił w gazecie „Vjesnik” kilkunastodniową kampanię oczerniającą filozofów, a w roku 1966 przyczynił się do odebrania przyznanej Gajowi Petroviciowi i Milanowi Kangrdze nagrody im. Božidara Adžiji (Jakšić, 2012b, s. 175).

mieszczkańskiego, wreszcie ostatnie seminarium poruszało sposób funkcjonowania sztuki w technicyzowanym świecie. Zgodnie z planami tematem kolejnego spotkania miało być pytanie, czym faktycznie jest stalinizm. Do realizacji tych planów nie doszło ze względu na odebranie szkole finansowania. Ponad dekadę istnienia szkoły na Korczuli i jej pracę celnie opisał Predrag Matvejević:

Marzono o tym, jak przeciwstawić „źródłową” myśl Marxa marksistowskiej wulgacie, idee „wczesnego Marxa” ideologii „marksizmu”, „renegata Kautskiego” Leninowi, samego Lenina zmumifikowanemu leninizmowi, Luty 1917 Październikowi, rewolucję październikową tej „zdradzonej”, nową lewicę starej czy zestalinizowanej, pluralizm systemowi jednopartyjnemu, samorządność władzy autorytarnej, „rzeczywistą utopię” utopizmowi, kulturę krytyczną „kulturalnej rewolucji”, socjalizm z ludzką twarzą [...] tak zwanemu „realnemu socjalizmowi” (Matvejević, 2012, s. 18)⁸.

Nigdy nie prowadzono dokładnych rejestrów uczestników, ale zgodnie z danymi, które podaje Milan Kangrga, w pierwszym roku w obradach szkoły wzięło udział około pięciuset uczestników, w tym około dwustu zagranicznych (Kangrga i in., 2003, s. 53). Każdorazowo silną reprezentację stanowili także przedstawiciele jugosłowiańskich ośrodków akademickich z Belgradu, Sarajewa, Lublany, Skopja, Nowego Sadu, Prištiny, Rijeki, Splitu, Suboticy, Zadaru, Zagrzebia i in. Zagraniczni goście pochodzili z Argentyny, Austrii, Czechosłowacji, Chile, Belgii, Francji, Islandii, Izraela, Włoch, Japonii, Meksyku, Holandii, Węgier, Norwegii, Polski, Rumunii, Szwecji, Szwajcarii, USA, Watykanu, Wielkiej Brytanii, Wenezueli, Niemiec Zachodnich i Wschodnich. Najczęściej wymieniana się najbardziej rozpoznawalne nazwiska: Ernst Bloch, György Lukács, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Henry Lefebvre, Lucien Goldmann, Jürgen Habermas, Karel Kosik, Leszek Kołakowski, Zygmunt Bauman, Kostas Axelos, Eugen Fink, Ernesto Grassi, Karl-Heinz Volkmann-Schluck, Georg Henrik Von Wright, Enzo Paci, Robert Tucker.

Tak liczna obecność uczestników z całego świata zapewniała instytucji skuteczną promocję. Warto jednak zauważyć, że mimo to organizatorzy spotkania nadal pozostawali siłą napędową szkoły, jej najaktywniejszymi uczestnikami, inspirującymi dyskusję. Gajo Petrović pisał, że „po raz pierwszy od dwóch stuleci (rozwoju filozofii w językach narodów byłej Jugosławii) czuli się równoprawnymi uczestnikami międzynarodowej filozoficznej współpracy” (Lešaja, 2012, s. 372). Z kolei filozof Zdravko Kučinar uważał, że uczestnic-

⁸ Jeśli nie podano inaczej, tłumaczenia z języka chorwackiego i serbskiego wykonała autorka.

two w obradach było równoznaczne ze znajomością aktualnych kierunków filozoficznych, ich specyfiki, nie tylko w zakresie myśli jugosłowiańskiej, ale także światowej. Jego zdaniem Korczulańska Szkoła Letnia osiągnęła znaczący sukces przede wszystkim jako platforma komunikacji ze światem zachodnim (Kučinar, 1969, s. 453). W podobnym tonie wypowiadała się również o szkole wspomniana już Ágnes Heller, która wskazywała, że najważniejsze było nie to, co mówiło się samemu, ale to, co mówią inni. Wspólnym mianownikiem dla uczestników były inklinacje lewicowe, ale różnego typu; wszyscy byli antysowieccy, ale nie antykomunistyczni; wszyscy chcieli pozbyć się ciężaru sowieckiej wersji marksizmu (Heller, 2011, s. 23). Pluralizm postaw i światopoglądów cementowało ogólne przekonanie, że tylko człowiek jako jednostka może podjąć walkę o wolność. Funkcjonując w systemie, który zdecydowanie afirmował kolektyw, uczestnicy seminarium pokazywali, że odejście od indywidualizmu jest momentem, w którym zaczyna się śmierć wolności.

W wymiarze lokalnym szkoła odegrała jeszcze jedną ważną rolę. Jak wskazuje w swoich wspomnieniach Ivan Kuvačić, tym, co łączyło przede wszystkich zagrzebską część uczestników ruchu, był silny sprzeciw wobec jakiegokolwiek formy nacjonalizmu. Sprzeciw ten wynikał z doświadczenia II wojny światowej, ale także z przeczucia, że tendencje te odnowią się również w Jugosławii (Kuvačić, 2008, s. 133, 2012, s. 27). Kiedy w latach siedemdziesiątych coraz wyraźniejsze stawały się głosy nacjonalistów, szkoła jawiła się jako wyspa internacjonalizmu, głównie dlatego, że współpracowali w niej przedstawiciele wszystkich republik. Świadomie pomijano w niej komponent narodowy. Jednym z przejawów takiej postawy była wolność wyboru języka komunikacji, również w publikacjach. Stało się to przyczyną ataków ze strony środowisk nacjonalistycznych (pozostających wtedy w opozycji do partii rządzącej)⁹.

Widmo krąży po Europie

Rosnącej z roku na rok popularności instytucji sprzyjała niewątpliwie jej lokalizacja. Danko Grlić wskazywał, że południowoeuropejskie warunki na wyspie, bliskość tradycji śródziemnomorskiej, panujący dionizyjski duch czy wreszcie wolnomularska tradycja cywilizacji śródziemnomorskiej, o której

⁹ Szczególnie zagorzałym antynacjonalistą był Milan Kangrga.

piisał Albert Camus, wpływały na atmosferę szkoły (Kangrga i in., 2003, s. 75). Sposób prowadzenia dyskusji, przeszczepiony przez przybywających na wyspę zachodnich wykładowców i naukowców wpłynął na rozwój polemicznego ducha w lokalnym środowisku. Ivan Kuvačić wspominał, że wpływ na to miała niewątpliwie praca Henri'ego Lefebvre'a *La sociologie de la vie quotidienne* (*Socjologia życia codziennego*) i sposób pracy Luciena Goldmanna. Zmieniły one nie tylko styl komunikacji podczas obrad, ale także sposób wykładania na uniwersytetach: w miejsce wykładów (sposób ich prowadzenia był bliski formalnemu stylowi niemieckiemu) pojawił się styl francuski, swobodniejszy, w trybie dyskusji (Kangrga i in., 2003, s. 84).

Współpraca nawiązana na wyspie czy w ramach przygotowywania kolejnych numerów czasopisma „Praxis” nie miała charakteru jednostronnego. Zagraniczni goście aktywnie uczestniczyli w dyskusjach, które następnie rozwijali w swoich środowiskach. Czasem współpraca ograniczała się tylko do bycia członkiem rady czasopisma „Praxis”, jak w przypadku György Lukácsa, który nigdy osobiście nie uczestniczył w seminarium. Kontakty jugosłowiańskich filozofów z uczniami Lukácsa, nawiązane zostały dzięki węgierskim studentom studiującym w Nowym Sadzie u Ervina Šinka¹⁰. Ágnes Heller z kolei trafiła do szkoły dzięki Abelowi Desi, węgierskiemu pisarzowi mieszkającemu w Wojwodinie, który w jednym z tamtejszych czasopism przeczytał tekst filozofki, a następnie napisał list do Gaja Petrovicia z sugestią zaproszenia Ágnes Heller na seminarium.

Dzięki nawiązaniu kontaktów ze środowiskiem Praxis i uczestnictwu w obradach na Korczuli węgierscy studenci mieli możliwość zapoznania się z literaturą powstającą w Europie Zachodniej, do której na Węgrzech dostęp był utrudniony. Szkoła przynosiła także popularność pojawiającym się na niej uczonym, jak miało to miejsce w przypadku środowiska związanego z Lukácsem czy Heller. Ta ostatnia mówiła nawet, że „na Korczuli przyszła na świat” (Köhler, 2012, s. 307). Artykuł, który ukazał się po jej korczulańskim wykładzie, został bardzo dobrze przyjęty w recenzji opublikowanej w „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, w efekcie czego Heller została zaproszona do Niemiec Zachodnich, gdzie poznała osobiście Jürgena Habermasa i Rudiego Dutschke. Prace węgierskich filozofów były odąd chętnie tłumaczone na języki zachodnie i spotkały się z dużym międzynarodowym zainteresowaniem. Heller mówiła, że to właśnie na Korczuli „zaczęli liczyć

¹⁰ Jedną z najważniejszych postaci węgiersko-jugosłowiańskiego życia kulturalnego, wykładowca na nowo powstałych wtedy studiach węgierskich na Uniwersytecie w Nowym Sadzie.

się w szerokim świecie, a właściwie, szeroki świat zaczął liczyć na nich”¹¹. Warto wspomnieć, że zrzeszonych wokół Ágnes Heller myślicieli nazywano na wzór szkoły korczulańskiej „szkołą budapesztańską”.

Idee dyskutowane na chorwackiej wyspie znalazły również podatny grunt w kręgach włoskich. W seminarium brali między innymi udział Enzo Pazi, ówczesnie redaktor czasopisma „aut aut”, które miało bliskie kontakty z czasopiśmem „Praxis”, a także Giuseppe Semerari – obaj próbujący dokonać syntezy fenomenologii i marksizmu. Należy tu także wymienić nazwiska takie, jak: Umberto Ceroni, Mario Spinella, Lucio Lombardo Radice i Aldo Zanardo¹². Włoscy intelektualiści rekrutujący się z kręgów partii komunistycznej i związani zawodowo z Instytutem Gramsciego byli zainteresowani problemami realnego socjalizmu i poszukiwali inspiracji w jugosłowiańskim modelu samorządności.

Szerokim echem we Włoszech odbiło się opublikowanie pierwszego zbioru esejów, przetłumaczonego na włoski *La rivolta di praxis*. Zaraz po publikacji w czasopiśmie „Libri Paese Sera” ukazała się krytyka działalności jugosłowiańskich filozofów. W ich obronie wystąpiła redakcja włoskiego czasopisma „Utopia”, która niedługo potem opublikowała wywiad z Rudim Supekiem, a następnie z Predragiem Vranickim (wspomnienie o Lucienie Goldmannie). W tym samym czasopiśmie w dziale „Kroniki marksizmu” referowano prace letniego seminarium. Dzięki szkole nawiązały się także przyjaźnie i wymiany naukowe: Enzo Pazi dwukrotnie gościł z wykładem na zaproszenie Gaja Petrovicia na Wydziale Filozoficznym w Zagrzebiu. Kontakty z Włochami stały się także pomostem do transferu idei do Stanów Zjednoczonych, o czym świadczą zapiski włoskiego profesora filozofii, pochodzącego z kręgu tzw. szkoły mediolańskiej, który wykładał myśl Gaja Petrovicia i filozofię praxis na Uniwersytecie w Pensylwanii. Jugosłowiańscy filozofowie uczestniczyli także w organizowanych przez Instytut Gramsciego konferencjach, a włoscy naukowcy byli członkami rady czasopisma „Praxis” od 1967 roku.

Jedną z ciekawszych postaci z włoskiego kręgu kulturowego, biorącą udział w obradach, był Gustav A. Wetter. Obecność tego austriackiego jezuity,

¹¹ Ágnes Heller opisuje procedurę, jaka towarzyszyła staraniom o uzyskanie pozwolenia na wyjazd. Odpowiednie ministerstwo zwykle przyznawało wizę wyjazdową (nazywaną oknem), ale pozwolenie wydawano po terminie seminarium. W ten sposób nie można mu było zarzucić, że blokuje wyjazdy. Ponieważ szkoła na Korczuli trwała dwa tygodnie, Heller udało się dotrzeć na jej drugą część (Heller, 2011, s. 22).

¹² Książka Aldo Zanardo *Filosofia e socialismo* (*Filozofia i socjalizm*) została opublikowana w 1976 roku w Jugosławii (*Filozofija i socijalizam*).

związanego zawodowo z rzymskimi uczelniami (wykładał historię filozofii rosyjskiej i historię marksizmu), potwierdzała otwartość Korczulańskiej Szkoły Letniej na dialog i wymianę poglądów. W 1965 roku Wetter wygłosił na Korczuli referat *Überwindung der Klassen Spaltung durch Beseitigung des Privateigentums* (*Przekraczanie podziałów klasowych za pomocą eliminacji własności prywatnej*). Milan Kangrga pisał, że ojciec Wetter, który wcześniej nawiązał z nim bezpośredni kontakt w celu konsultacji naukowej, był zaskoczony faktem, że w państwie socjalistycznym może występować z krytycznym wobec marksizmu (a właściwie stalinizmu) referatem (Kangrga i in., 2003, s. 51–52).

Więści o „humanistycznym marksizmie” dotarły także do Francji. Szczególnym zainteresowaniem cieszyła się tu poddawana refleksji na Korczuli idea samorządności w związku z poszukiwanym przez francuską lewicę nowym modelem socjalistycznego społeczeństwa, alternatywnym dla wersji sowieckiej i wschodnioeuropejskiej, niewymagającym siłowej zmiany władzy, a jednocześnie umożliwiającym fundamentalną zmianę systemu. Mimo że zarówno idea samorządności (w postaci syndykalizmu Proudhona), a także idea rewolucji w swoich nowoczesnych odmianach wywodzą się z kultury francuskiej, wpływ myśli grupy Praxis stał się ożywczym impulsem dla ponownych rozważań nad nimi. Dialog ze środowiskiem skupionym wokół szkoły był dla Francuzów szansą na wymianę doświadczeń w tym zakresie, możliwością przyjrzenia się na żywo jego wadom i zaletom. W spotkaniach na Korczuli aktywny udział brali Henri Lefebvre, Kostas Axelos, Lucien Goldmann¹³, Pierre Naville. Dyskusje prowadzone na wyspie nierzadko przenosiły się również do ich codziennej pracy, o czym świadczy na przykład prowadzona w 1964 roku dyskusja Serge’a Milleta z Herbertem Marcusem, dotycząca kwestii rewolucyjności klasy robotniczej czy dylematu, kto miałby w warunkach kapitalizmu i wysokiego standardu życiowego w Europie Zachodniej stać się motorem rewolucji (Marković, 2012, s. 336). Francuzi chętnie opisywali przebieg spotkań na wyspie, w których brali udział. Lefebvre opublikował w gazecie „France Observateur” tekst o socjalizmie w czasie letniego urlopu, w którym opisywał pracę szkoły w 1964 roku, oddając hołd jugosłowiańskiej myśli marksistowskiej

¹³ Lucien Goldmann w sposób otwarty sprzeciwiał się stalinowskim wypaczeniom marksizmu i był inicjatorem procesu przywracania marksizmowi humanistycznego i rewolucyjnego ducha. Odegrał niebagatelną rolę w historii szkoły, był jej współpracownikiem, ale także jednym ze *spiritus movens* założenia dubrownickiego seminarium w roku 1963, a następnie czasopisma „Praxis”.

jako jedynej dającej przestrzeń swobodnej debaty o socjalizmie. W tekście Goldmanna z 1968 roku przeczytać można zaś, że seminaria filozoficzne były „jedynymi miejscami spotkań i dyskusji między myślicielami, którzy powoływali się na niezależny socjalizm, krytyczny, wierny wolności i zorientowany humanistycznie” (Goldmann, 1969, s. 640). Podobnie o szkole wypowiadał się Pierre Naville (Supek, 1973, s. 571–572). Efektem nawiązanych kontaktów było wydanie we Francji tomu prac *Etatisme et autogestion. Bilan critique du socialisme yougoslave* i zaproszenie jugosłowiańskich badaczy do współpracy w ramach założonego w 1967 roku we Francji centrum naukowego badającego ideę samorządności – Centre International de coordination des Recherches sur l'autogestion. Rudi Supek i Branko Horvat byli ponadto członkami rady czasopisma „Autogestion” (Marković, 2012, s. 341).

Wśród uczestników obrad na Korczuli byli także polscy intelektualiści (Leszek Kołakowski, Jan Szewczyk, Stefan Morawski), ponadto Leszek Kołakowski i Zygmunt Bauman byli członkami rady „Praxis”. Jak zauważa Katarzyna Bielińska-Kowalewska, filozofia praxis doczekała się na polskim gruncie niewielkiej recepcji. Zainteresowanie ograniczało się do tłumaczenia nielicznych prac jugosłowiańskich filozofów – Mihajlo Marković, *Formalizm w logice współczesnej* (1962) (Bielińska-Kowalewska, 2012, s. 283). Po roku 1969 grupie Praxis przypięto etykietę rewizjonistów, anarchokomunistów, idealistów, antyrewolucjonistów, antysocjalistów¹⁴. W roku 1974 cały numer „Studiów filozoficznych” został poświęcony filozofii praxis, w którym dominuje wartościująca antynomia „dobrzy marksiści” vs. „zwolennicy praxisu” (Bielińska-Kowalewska, 2012, s. 284).

Życie po życiu

Koniec spotkań na Korczuli był związany z zamknięciem czasopisma „Praxis”, które nastąpiło w wyniku stopniowego zmniejszania środków finansowych. Miało to oczywiście podłoże polityczne, a proces ten trwał od pierwszych protestów studenckich w 1968 roku, z którym środowisko Praxis

¹⁴ Nie było to zresztą dalekie od przypisywanych im w Jugosławii obraźliwych etykiet, takich jak: „praksisovština” jako synonim herezji, a także „prozapadni” i „američka agentura”, „ekstremna levica”, „pomahnitala utopija”, „komunjare”, „anarhisti” i „trockisti”, „liberali” ili „anarholiberali”, „antireformske snage” (Popov, 2012, s. 98).

było utożsamiane. Intelktualiści próbowali jeszcze nieoficjalnie reaktywować konwersatoria, uczestniczyli w podobnych do korczulańskiego seminariach (np. w Splicie, Portorożu), ale szkoły nie udało się już nigdy odbudować. Śmierć Tity wymogła na intelektualistach opowiedzenie się za określoną opcją polityczną. Część z nich włączyła się w proces budowania nowych państw narodowych (Kovač, 2009, s. 114–117), inni zaś znaleźli schronienie w postmodernistycznych jaskiniach, z których nie widać wielkich narracji i utopii.

Jugosłowiańscy intelektualiści skupieni wokół Korczulańskiej Szkoły Letniej i czasopisma „Praxis” w znaczący sposób wpłynęli na wybór publikowanych w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku prac filozoficznych autorów z Europy Zachodniej. Założona przez nich seria „Biblioteka Praxis” do dzisiaj wyznacza kanon lektur dotyczących zagadnienia socjalizmu. W latach dziewięćdziesiątych przedstawiciele filozofii praxis stali się szczególnie niewygodni dla pojawiających się na scenie politycznej partii zorientowanych nacjonalistycznie. Ich dorobek nie poszedł jednak na marne, kontynuowali ją aktywni w życiu publicznym Mladen Čaldarević, Branko Despot, Nadežda Čaćinović, Žarko Puhovski czy Milivoj Solar. Nierzadko szkole przypisuje się również wpływ na aktywność ruchów antynacjonalistycznych i antywojennych w latach dziewięćdziesiątych (jak np. serbski Otpor). Badacze tego fenomenu uważają, że dzisiaj jest on w większym stopniu symbolem frondy niż ruchu intelektualnego o charakterze krytycznym i reformatorskim (*nota bene praxis* miało afirmatywny stosunek do proponowanych reform państwowych, przy czym opowiadało się za ich dogłębną implementacją) (Marković, 2012, s. 345). Mimo że próbowano umniejszyć ich znaczenie (w biało-czarnej kategoryzacji świata nie było miejsca na niuansowanie filozofów marksistów), w 2003 roku w Zagrzebiu wydano pracę Predraga Vranickiego *Filozofija historije*, a dzieła Milana Kangrgi opublikowano w Zagrzebiu, Belgradzie, Splicie i Nowym Sadzie. W 2001 i 2008 roku wyszły dwa tomy prac *Zbilja i kritika. Posvećeno Gaji Petroviću* (red. Gvozden Flego), a także tom poświęcony Milanowi Kangrdze *Mogućnost i granice etike u djelu Milana Kangrge*. Niemal cały dorobek grupy (zarówno czasopisma, jak i seria „Biblioteka Praxis”) został zdigitalizowany i znajduje się w otwartym dostępie.

Fenomen Korczulańskiej Szkoły Letniej dowodzi, że w badaniach nad historią intelektualną tego regionu warto porzucić ugruntowaną w slawistyce optykę kultury narodowej, uzgodnioną z dyskursem historycznym, w jej miejsce zaś należałoby postrzegać zjawiska związane z jugosłowiańskim obszarem kulturowym w szerszej, ponadnarodowej perspektywie, by oprócz transferu idei

z zewnątrz można było obserwować również ich wewnętrzny obieg. Wreszcie, mimo że badanie idei wędrownych już na wstępie zobowiązuje do wyjścia poza eksplorację prostych pasów transmisyjnych, w przypadku badania kultur Słowiańszczyzny Południowej (i nie tylko) poprzestajemy zwykle na obserwacji procesu recepcji paradygmatów zachodnioeuropejskich, tymczasem działalność grupy Praxis pokazuje, że warte namysłu są również procesy odwrotne, ukazujące odmienne – od dotychczas przyjętej – trajektorie wpływów.

BIBLIOGRAFIA

- Bielińska-Kowalewska, K. (2012). Kako je poljski revizionizam „mimoišao“ tzv. praxis filozofiju. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 269–289). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Fusi, G. (2012). Talijanski intelektualci na Korčuli: Između filozofije i politike. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 317–328). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Goldmann, L. (1969). Filozofi na Korčuli. *Praxis*, (3–4), 640–642.
- Golubović, Z. (2012). Kritička filozofija u periodu postsocijalističke tranzicije. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 110–124). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Heller, Á. (2011). *A short history of my philosophy*. Plymouth: Lexington Books.
- Jakšić, B. (2012a). „Praxis“ – kritički izazovi. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 30–89). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Jakšić, B. (2012b). *Praxis – Mišljenje kao diverzija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kangrga, M. i in. (2003). *Sloboda i nasilje: Razgovor*. Beograd: RES PUBLICA.
- Köhler, M. I. (2012). Korčulanska ljetna škola i „budimpeštanska škola“. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 301–316). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Kovač, M. (2009). *Elita gora od rulje*. Zagreb: Fraktura.
- Kučinar, Z. (1969). Marks i revolucija. *Prilozi za istoriju socijalizma*, 6.
- Kuvačić, I. (2008). *Sjećanja*. Zagreb: Razlog.
- Kuvačić, I. (2012). Što nas je držalo na okupu? W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 27–29). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Lešaja, A. (2012). Građa za istraživanje „praxisa“ i korčulanske ljetne škole. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 369–388). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Malinowski, B. (1958). *Szkie z teorii kultury*. (H. Buczyńska, Tłum.). Warszawa: Książka i Wiedza.

- Marković, D. (2012). „Praxis“ i Francuska: Veze, saradnja, odjeci. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 327–348). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Marx, K. (1980). *18 brumaire’a Ludwika Bonaparte*. (Z. Siembierowicz, Tłum.). Warszawa: Książka i Wiedza.
- Marx, K., & Engels, F. (1953). *Rani radovi*. Zagreb: Kultura.
- Matvejević, P. (2012). Requiem za jednu ljevicu. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 15–26). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Mikulić, B. (2009). Poietički pojam prakse i njegov kulturni kontekst: Filozofija praxis u političkim, teorijskim i umjetničkim previranjima 60-ih. W: K. Mićanović (Red.), *Prostor u jeziku: Književnost i kultura šezdesetih* (ss. 83–99). Zagreb: Naklada Ljevak.
- Petrović, G. (1969). *Mogućnost čovjeka*. Zagreb: Studentski centar.
- Petrović, G. (1972). *Čemu praxis*. Zagreb: Praxis.
- Petrović, G. (1980). *Mišljenje revolucije: Od »ontologije« do »filozofije politike«*. Zagreb: Naprijed.
- Popov, N. (2012). Praxis i antipraxis prilog ispitivanju jednog jugoslovenskog paradoksa. W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 90–111). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Supek, R. (1953). Značaj teorije otuđenja za socijalistički humanizam. *Pregled* (Sarajevo), 5(1), 51–58.
- Supek, R. (1973). Deset godina Korčulanske ljetne škole (1963–1973). *Praxis*, (5–6), 563–574.
- Taras, R. (1992). The „Meltdown“ of Marxism in the Soviet Bloc: An introduction. W: R. Taras (Red.), *The road to disillusion: From critical Marxism to postcommunism in Eastern Europe*. New York: Routledge.
- Veljak, L. (2012). Smije li se govoriti o današnjoj aktualnosti „praxisa“? W: D. Olujić Oluja & K. Stojaković (Red.), *Praxis: Društvena kritika i humanistički socijalizam* (ss. 125–128). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.

Widmo krąży po Europie.

Korczulańska Szkoła Letnia jako wyspa wolnego myślenia i przestrzeń dialogu

Na mapie jugosłowiańskiej historii intelektualnej istotne miejsce zajmują Korczulańska Szkoła Letnia (Korčulanska ljetna škola) i związane z nią czasopismo „Praxis”. W ich ramach filozofowie i socjologowie, a także przedstawiciele innych profesji, w latach 60. i 70. XX wieku podejmowali refleksję nad zagadnieniem socjalizmu, rewolucji, idei samorządności. Ożywione kontakty z zachodnimi intelektualistami stanowiły nie tylko istotny wkład w lokalną myśl

intelektualną, ale także promieniowały na świat zachodni, gdzie również były dyskutowane i rozwijane.

Celem artykułu jest zaprezentowanie licznych i skomplikowanych sieci międzyinstytucjonalnych i międzyludzkich, dzięki którym jugosłowiański dorobek filozoficzny tzw. grupy Praxis, stał się częścią dziedzictwa europejskiego. W ten sposób badanie idei wędrownych pokazuje, że kultura jugosłowiańska miała nie tylko charakter receptywny, ale także generowała idee istotne dla Europy Zachodniej.

Słowa kluczowe: Korčulanska Ljetna Škola, Praxis, socjalizm, Jugosławia, transfer kulturowy

A Spectre is Haunting Europe: The Korčula Summer School as a Freethinking Island and Space for Dialogue

The Korčula Summer School and the journal *Praxis* associated with it occupy an important place on the map of Yugoslav intellectual history in the nineteen-sixties and seventies. Philosophers, sociologists and representatives of other professions considered the issues of Socialism, revolution, the idea of self-government. These direct contacts with Western intellectuals were not only an important contribution to the Yugoslav philosophical thought, but also constituted an input to the contemporary Western intellectual life.

The aim of the article is to present the complex inter-institutional and interpersonal network by which the Yugoslav achievements of the so-called Praxis group became part of the European heritage. In this way, studying wandering ideas shows the Yugoslav culture to be not only receptive, but also creative and innovative.

Keywords: Korčulanska Ljetna Škola, Praxis, Socialism, Yugoslavia, cultural transfer

Notka o autorze

Ewa Wróblewska-Trochimiuk (wroblewskae@gmail.com) – slawistka, kroatystka, kulturoznawczyni, adiunkt w Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, członkini Pracowni Obszaru Postjugosłowiańskiego (PROP) oraz Zespołu Badań Kultury Komunizmu Europy Środkowej i Bałkanów. Zainteresowania

naukowe: transfer idei na obszarze kultur południowosłowiańskich, kultura wizualna i praktyki artystyczne krajów byłej Jugosławii.

Ewa Wróblewska-Trochimiuk, PhD (wroblewskae@gmail.com) – Slavist, Croatist, cultural studies expert; Assistant Professor at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, member of the Post-Yugoslav Area Research Center and the Interdisciplinary Research Team for Communist Culture in the East-Central Europe and the Balkans. Research interests: transfer of ideas in South-Slavic cultures, visual culture and artistic practices in the former Yugoslavian countries.